

Azərbaycanda insan hüquqları

İnsan haqları - humanizm və maarifçilik dövründə insanlının təbii və dərrakədən irəli gələn subyektiv hüquqlarını təsvir edir. İnsan haqlarının əsas konsepti ondan ibarətdir ki, bütün insanlar insan olmalarına görə hamısı eyni hüquqa malik olmalıdırlar və bu hüquqlar izahata ehtiyac duyulmadan həmişə aid edilir.

İnsan hüquqları institutu, məzmun etibarilə müxtəlif, eyni statusa sahib olmayan hüquqları tədqiq edir və qoruyur. Lakin mülkiyyət hüququ təbii və əsaslı hüquq olduğu halda, konkret bir həyat tərzi ətrafında birləşməyi təmin edən həmrəylik (solidarity) hüquqlarının mahiyyəti belə tam aydınlığa qovuşmayıb. Habelə insan hüquqları institutu, mənbə etibarilə, beynəlxalq sənədlərə söykəndiyi kimi, milli qanunvericilik müddəalarına da əsaslanır. Konkret hüququn məzmununun doldurulması da maraqlı kəsb edir. Belə ki, mülkiyyət hüququnun məzmununu dolduran mülki hüquq olduğu halda, söz azadlığı kimi hüquqların məzmununu isə fəlsəfə və siyasət elmi doldurur. Konkret hüquqlar baxımından bunu niyə bilməliyik? Məsələn, ayrı-seçkiliyə məruz qalmaq hüququnun necə formalaşdığıni bilməsək, müxtəlif hadisələrdə onu düzgün tətbiq edə bilməyəcəyik. Yəni hüquq hansı prinsiplərin təmin edilməsinə yönəlir, mütləq bilinməlidir. Burada bir məsələni qeyd etməliyik. İnsan hüquqları institutu anarxiya rejiminə yönəlmir və insanın hər istədiyini edə biləcəyi bir mühiti formalaşdırma məqsədini güdmür. Dövlətin insan hüquqlarına hörmətlə yanaşması, dövlətin bu sahədə tənzimləmə aparma səlahiyyətini aradan qaldırmır, ancaq bu tənzimləmənin məqsədini tənzimləyir və məhdudlaşdırır. Anarxiya nizamı, bütün hüquqları təhlükə altına aldığına görə, nizam-intizam qorunmalıdır və dövlətin hakimiyyət səlahiyyətlərinə də hörmətlə yanaşmaq lazımdır. Lakin hakimiyyət səlahiyyətləri, insanların legitim və ağılabatan maraqlarının məcmusundan ibarət olan, ictimai maraqların duyurulmasına yönəlməlidir. Burada insan hüquqları nəzəriyyəsi, demokratik rejimlərə bir məhdudiyət gətirir və konkret insanın çoxluq tərəfindən belə pozulmaz hüquqlar "qalmasını" göstərir. Avtoritar rejimlərdə isə, insan hüquqları institutu bir az daha fərqli məqsədə yönəlir və effektivliyi də daha zəif olur. O simvolik bir protestə və zülmə qarşı dirənən çoxluğun ideologiyasına dönüşür. İnsan haqları demək olar ki, dünyanın bütün ölkələri tərəfindən qəbul edilir. Bu məsələnin universallığından, çox vaxt bu və ya digər dövlətlərdə insan haqlarından sui istifadə halları əsas götürülərək onlara qarşı hərbi və iqtisadi təzyiqlər göstərmək üçün istifadə edilir. Konstitusiyalarda əsas hüquqların və beynəlxalq razılaşmaların köməyi ilə insan haqları inkar olunmaz bir hüquq kimi qəbul edilmişdir. Beynəlxalq aləmdə insan haqları BMT-nin deklarasiyası ilə qanunlaşdırılmışdır. İnsan haqları çox hallarda bütün insanların eyni hüquqa malik olması ideyasına uyğun olaraq aşağıdakı kimi ifadə olunur: "Hər bir insan onun malik olduğu irədən, cinsiyyətdən, dindən, dindən, siyasi və digər baxışlardan, milli və sosial mənşədən, mülkiyyətdən, doğum və başqa hallardan asılı olmayaraq təmin olunmuş insan haqlarına və azad olmaq hüququna malikdir!"

mülkiyyətdən, doğum və başqa hallardan asılı olmayaraq təmin olunmuş insan haqlarına və azad olmaq hüququna malikdir!"

Sovet İttifaqının süqutu dünyada baş verən geosiyasi vəziyyətə öz güclü təsirini göstərdi. Müstəqilliyini qazanmış hər bir ölkə öz təbii sərvətlərindən, insan potensialından, milli sərvət və dəyərlərindən istifadə etməklə keyfiyyətə yeni inkişaf yoluna qədəm qoydu. Yaranmış qarışıqlıq burulğanında separatizm meyilləri baş qaldırdı və yeni müstəqil dövlətlərə təzyiqlər edilməyə başlandı. Nəticədə etnik təmizləmə, genosid, silsilə terror aktları törədildi. Azərbaycan torpaqlarının işğalı və minlərlə dinc sakinin bundan zərər çəkməsi buna əyani misaldır. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazilərinin 20 faizi işğal olundu, on minlərlə insan ermənilərin törətdiyi kütləvi qırğınların qurbanı oldu, bir milyondan çox azərbaycanlı işgəncələrə, zorakılığa məruz qalaraq qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü, yüzlərlə yaşayış məntəqəsi, təhsil, səhiyyə obyektləri, tarix və mədəniyyət abidələri məhv edildi. 1994-cü ildən atəşkəs haqqında razılığın əldə olunmasına baxmayaraq hələ də erməni tərəfinin atəşin dayandırılması rejimini müntəzəm pozması nəticəsində

Beynəlxalq aləmdə insan haqları BMT-nin deklarasiyası ilə qanunlaşdırılmışdır. İnsan haqları çox hallarda bütün insanların eyni hüquqa malik olması ideyasına uyğun olaraq aşağıdakı kimi ifadə olunur:

"Hər bir insan onun malik olduğu irədən, cinsiyyətdən, dindən, dindən, siyasi və digər baxışlardan, milli və sosial mənşədən, mülkiyyətdən, doğum və başqa hallardan asılı olmayaraq təmin olunmuş insan haqlarına və azad olmaq hüququna malikdir!"

Azərbaycan tərəfindən hərbiçilərlə yanaşı sərhədyanı bölgələrdə yaşayan dinc əhali (ahıllar, qadınlar, uşaqlar və digərləri) də həlak olur. Eyni zamanda mütəmadi olaraq erməni hərbi qüvvələri tərəfindən azərbaycanlı hərbi qulluqçuları əsir, mülki əhali isə girov götürülür. Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan sürətlə inkişaf edir. İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi və həyata keçirilməsi, ölkə vətəndaşlarının pozulmuş hüquqlarının bərpası müstəqillik, suverenlik şəraitində daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir, ön plana keçir və bu şərfli missiyanın reallaşması daha asan olur. Çünki bütün insan hüquqları məhz bu şəraitdə, müstəqillik mühitində gerçəkləşə bilər. Ötən əsrin sonlarına yaxın müstəqilliyini bərpa etmiş Azərbaycan Respublikasında həyatın bütün sa-

hələri üzrə, o cümlədən, insan hüquqları sahəsində köklü islahatlar həyata keçirilməyə başlandı. "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyada göstərilən kimi, Azərbaycan Respublikası xalqın birliyini qoruyub, ayrıca şəxsin, ailənin, ictimai birliklərin və digər kollektivlərin mənafeyinə uyğun surətdə qanundan irəli gələn hüquqları və azadlıqları müəyyən edərək və bunlara hörmət göstərilməsini təmin edərək hüquq qaydası yaratmalıdır. Bütün vətəndaşların mənafələrinə qanuna əsasən uzlaşması təmin edilməli, hər bir şəxsin hər hansı ayrı-seçkiliyə yol vermədən azad inkişafı üçün bərabər şərait yaradılmalıdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev hələ sovet Azərbaycanına rəhbərlik etdiyi dövrdən başlayaraq respublikamızda həyata keçirilən irimiqyaslı layihələr milli-mənəvi dəyərlərin dirçəldilməsinə yönəldilərək gələcək müstəqilliyimizin bərpasına zəmin yaratdı. 1993-cü ilin iyun ayından ölkədə formalaşmağa başlayan yeni siyasi kurs vətəndaş müharibəsi təhlükəsini aradan qaldırdı, ölkəmizin parçalanmasına son qoydu, hüquqi dövlət və demokratik cəmiyyət quruculuğu siyasətinin gerçəkləşməsinə gətirib çıxardı. "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyada müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət quruluşunun, siyasətinin və iqtisadi inkişafının əsaslarını qoymuşdur. Konstitusiyada aktı nə qədər mühüm və əhəmiyyətli bir sənəd olsa da, dövlətin quruluşunu və

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

olunmuş insan və vətəndaş hüquqlarının daha effektiv təmin edilməsi məqsədi ilə ümummilli liderimiz bu sahədə mühüm Fərman və Sərəncamlar imzalamışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" 1998-ci il 22 fevral tarixli Fərmanından irəli gələn məqsəd və vəzifələri nəzərə alaraq, Azərbaycanın konkret inkişaf mərhələsinə uyğun olaraq insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 18 iyun tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. "İnsan hüquqlarının müdafiəsinə dair Dövlət Proqramı" xüsusi diqqətə layiqdir. Həmin proqram tam yerinə yetirilsə də, yenə də demək olar ki, qarşıya qoyulmuş bəzi məqsədlər keyfiyyətcə yeni səviyyədə dövrün tələblərinə uyğun olaraq davam etdirilir. Qlobal problemlərin həllində insan hüquqlarının rolunun artması bu sahədə yeni həm beynəlxalq, həm də milli hüquqi mexanizmlərin yaradılmasını və mövcud olan mexanizmlərin təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası qəbul edildikdən sonra, ölkədə bu sahədə demokratik, hüquqi islahatların həyata keçirilməsi və insan hüquqlarının səmərəli təmini məqsədilə institusional mexanizmlər sistemi yenedən qurulmuşdur.

**VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru**